

УДК 378.091:373.3

ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОФЕСІЙНІЙ САМООСВІТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мельник І.М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розкривається суть поняття «професійна самоосвіта» у взаємозв'язку з такими термінами, як: «самоосвіта», «саморозвиток», «професійна діяльність». Подано аналіз наукових підходів до сутності досліджуваної категорії, уточнено їх змістову характеристику. Акцентовано на особливостях професійної самоосвіти майбутнього вчителя початкової школи. Виділено три напрями професійної самоосвіти: інформаційно-пізнавальний, інтелектуально-розумовий, духовний. Визначено форми професійної самоосвіти майбутнього класовода при вивченні дисциплін: основи загальної педагогіки (вступ до спеціальності), загальна педагогіка, історія педагогіки).

Ключові слова: професійна самоосвіта, загальна педагогіка, майбутній вчитель початкової школи, форми, напрями самоосвіти.

Постановка наукової проблеми. Модернізація вищої освіти в Україні, її інтеграція із сучасними освітніми системами світу зумовлює необхідність підвищення професіоналізму вчителя взагалі, початкової ланки зокрема.

Успішна конкуренція на світовому ринку знань залежить передусім від уміння привабити до себе на освітньому та економічному ринках. Це вдається лише фахівцеві з ґрунтовною, професійною компетентністю, активністю і соціальною відповідальністю. Означене актуалізує проблему професійної самоосвіти майбутнього вчителя початкової школи, який у складних умовах реформування освіти спроможний буде творчо, з усією відповідальністю вирішувати складні проблеми навчання й виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням професійної самоосвіти майбутнього вчителя початкової школи займалися Н. Кічук, І. Гавриш, Л. Коваль, І. Осадченко, Л. Хомич, Р. Пріма, Ю. Поваренков, Т. Кудрявцев та ін.

Інтерес до означеної проблеми зростає у зв'язку із зростанням вимог до професійної підготовки вчителя початкової школи (О. Акімова, А. Бистрюкова, О. Савченко, Л. Римар, О. Стапчук, О. Кузнецова, Н. Гузій, О. Вітковська, І. Сидоренко, В. Євдокимов).

З огляду на багатовимірність досліджуваного поняття вважаємо доцільним детальніше вивчення його змістової характеристики.

Виділення не вирішених раніше частин досліджуваної проблеми. У статті ми акцентуємо на мало дослідженому аспекті взаємозв'язку професійної самоосвіти майбутнього вчителя початкової школи з пріоритетними напрямами: інформаційно-пізнавальний, інтелектуально-розумовий, духовний. Наголошуємо на потенціалі педагогічних дисциплін у розвитку зазначених напрямів.

Мета статті є узагальнення теоретичних напрацювань і тлумачень сутності терміну «професійна самоосвіта» в контексті актуалізації питання підвищення якості підготовки вчителя при вивченні педагогічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Сучасна практика професійної самоосвіти взагалі, майбутнього педагога початкової школи зокрема, не може бути цілеспрямованою і системною без ґрунтовного наукового витлумачення. Проблеми професійної самоосвіти майбутнього вчителя залежно від їх

змістової спрямованості й належності до рівнів наукового знання, класифікуються на декілька груп: методологічні, науково-педагогічні, дидактичні, психологічні, організаційно-методичні.

У контексті нашого дослідження домінуючими є науково-педагогічні, хоча значну вагу мають і дидактичні, організаційно-методичні. Серед найбільш значущих у сукупності цих проблем є: аксіологічні орієнтири професійної самоосвіти сучасного педагога, сутність професійної самоосвіти майбутнього вчителя в умовах освітнього середовища ВНЗ, зміст, шляхи, способи професійної самоосвіти, її діалектика й динаміка на різних ступенях підготовки фахівця, методика діагностики професійної самоосвіти як важливої складової професіоналізму вчителя. Попри значну міру теоретичної розробленості суттєве значення у розв'язанні означених проблем є розуміння сутнісної характеристики поняття «професійна самоосвіта» у контексті педагогічної діяльності та професійної компетентності педагога.

З огляду на складність і багатогранність категорій «педагогічна діяльність», «професійна компетентність педагога» у взаємозв'язку з різними освітніми рівнями правомірно припустити, що категорія «професійна самоосвіта» вчителя, відтак і початкової школи є складним і багатогранним.

Це пояснюється і тим, що зміст структурних елементів професійної діяльності педагога залишається однією з найбільш невирішених проблем сучасної педагогіки. Слушною є подібне міркування Гури О.І. щодо педагогіки вищої школи [1, с. 36]. Ми солідарні з позицією науковця у тому, що «і професійна діяльність педагога вищої школи, і професійна діяльність вчителя є видами однієї соціокультурної діяльності – педагогічної діяльності, і тому вони мають багато спільного» [1, с. 36].

Безумовно, професійна самоосвіта педагога інтегрує у свої психологічні, соціальні, історико-педагогічні, духовні, культурні імперативи, тому є предметом дослідження філософії, соціології, психології, педагогіки.

Термін «професійна самоосвіта» вживається у зв'язку з такими поняттями, як «самоосвіта», «самовдосконалення», «самовиховання», «професійна готовність», «професійна компетентність», «професійна зрілість», «педагогічна діяльність», «педагогічна майстерність».

Ми вважаємо, що ґрунтовна характеристика досліджуваного поняття можлива лише за умови з'ясування етимології терміну, а також характеристики ключових понять, пов'язаних з ним.

Суть поняття «професійний» зводиться до наступного: пов'язаний з професією.

Етимологія слова «професія» має іноземну основу «Професія (з лат. *professio* – офіційно зазначене заняття, спеціальність) – рід трудової діяльності, що вимагає певних знань і трудових навичок і є джерелом існування» [2, с. 287].

Аналіз основних підходів до трактування суті самоосвіти свідчить, що її розглядають: як вид діяльності у професійній підготовці (О. Гура, Н. Кічук, В. Крижка, Р. Пріма, Н. Кузьміна, І. Зязюн); як спосіб оволодіння інформацією, знаннями (І. Белецька, О. Мишутіна, Г. Коджаспірова), як засіб залучення до цивілізації (Г. Аванесова, М. Ярошенко, Р. Позінкевич, Р. Азарова), як спосіб підвищення пізнавальної активності (Пометун О., Пан І.В., Лесохіна Л.).

Три загальні підходи до розуміння сутності самоосвіти виділяє І. Сидоренко [3], які зводяться до наступних положень: 1) професійна функція самоосвіти, пов'язана з підвищенням ефективності професійної діяльності; 2) особистісний характер самоосвіти як самостійної роботи зорієнтованої на розвиток самопізнання; 3) самоосвіта як форма й засіб пізнавальної діяльності.

Ми підтримуємо позицію І. Сидоренко, однак зазначимо, що перший концепт більше корелює із включенням особистості в безпосередню професійну діяльність.

Цікаво й ґрунтовно з'ясовують сутність самоосвіти О.М. Акімова, О.В. Кузнєцова, роблячи акцент на самоосвіті як виді пізнавальної діяльності. Науковці визначають напрями самоосвіти для майбутніх учителів початкових класів: «інтелектуальний, духовний, інформаційний» [4, с. 49]. В цілому погоджуючись з авторами додамо, що з огляду на специфіку роботи вчителя початкової школи (багатопредметність, класовод) ми вважаємо за доцільне дещо розширити означені напрями. У нашій інтерпретації це такі напрями:

- інформаційно-пізнавальний, спрямований на ознайомлення з інформацією, пошук потрібної інформації, джерел, пізнання категоріально-понятійного апарату;
- інтелектуально-розумовий, орієнтований на поповнення педагогічних знань, розширення кругозору, оволодіння розумовими операціями (аналіз, синтез, узагальнення);
- духовний, спрямований на збагачення духовного світу особистості, залучення до здобутків культури, ріст педагогічної культури.

Відповідно до означених напрямків при вивченні педагогічних дисциплін пропонуються як індивідуальні, так і колективні форми самоосвіти. Це можуть бути різні індивідуальні, самостійні завдання, робота над літературою, над підготовкою творчих проектів, відвідування педагогічних музеїв, семінарів, конференцій, знайомство з передовим педагогічним досвідом тощо.

Різновидом професійної самоосвіти є, безумовно, науково-дослідна робота студентів, на що акцентують О.М. Акімова, О.В. Кузнєцова.

Теоретичним аналізом досліджень Н. Кічук, В. Крижка, І. Зязюна, О. Гури доведено, що про-

фесійна самоосвіта – це вибір стратегії і тактики професійної діяльності педагога. Водночас це важливий механізм творення самого себе. Як зазначає В. Крижка: «в американців є дуже слушне поняття «*self made man*» – людина, яка зробила саму себе. Так називають людей, які завдяки своїм зусиллям досягли значних успіхів. Кожен педагог, певною мірою, – селфмейдмен. Адже кожен із нас, – справедливо вказує В. Крижка, планує, направляє свою діяльність та життя, «будує себе». Наша біда в тому, що в більшості випадків ми не знаємо, чого бажаємо досягти та як це зробити» [5, с. 260].

Власне для студента ще у ВНЗ важливо спроектувати, спланувати свою професійну самоосвіту і спрямувати її в єдино правильне русло – досягнення високого професіоналізму. При цьому доцільно пам'ятати, що професійна самоосвіта вчителя прямо корелює з її самоосвітою, підвищенням рівня інтелекту, ерудиції, культури духовності учня.

Високий рівень професійної самоосвіти вчителя дозволяє йому сповна самореалізуватися, спрямувати свою діяльність на виховання, моделюючи і коригуючи водночас процес розвитку особистості, як власної, так і учня.

У контексті парадигми гуманної педагогіки, педагогіки співробітництва, обґрунтованої у 90-тих роках ХХ ст. Ш.А. Амонашвілі російський вчений В. Сластьонін вважає особистість самоорганізованим суб'єктом. Серед низки ключових характеристик такої особистості педагог називає «спрямованість на реалізацію «само»...: самовиховання, самоосвіти, самооцінки, саморозвитку, самовизначення, самоідентифікації, самодетермінації [6]. В. Сластьонін, характеризуючи педагогічну діяльність з позицій аксіології і виокремлює цінності, що ведуть до самовдосконалення. отож правомірним вважаємо віднести професійну самоосвіту до важливих цінностей педагогічної діяльності.

Феноменологічне трактування професійної самоосвіти дозволяє акцентувати на такій особливості – зв'язок її з ціннісними орієнтирами особистості, тобто спрямованістю її інтересів та потреб. Такі міркування знаходимо у В. Крижка, К.А. Абульханової-Славської, В.А. Сластьоніна. Значний інтерес у контексті нашого дослідження становить наукове упорядкування педагогічних цінностей та їх людей.

Аналіз різних типологій, цінностей дав можливість для В.Крижка узагальнити, що деякі моделі ціннісних ієрархій пройшли через усю європейську культуру.

За класифікацією Л.В. Сохань виділяються такі ієрархії: діонісійська, геркулесівська, прометеївська, аполонічна, сократична. Характеристика ієрархій подана у Крижка В.В. [6, с. 100-101].

Ми ж акцентуємо увагу на сократичній, згідно якої особистості притаманне прагнення пізнати та зрозуміти себе, свій внутрішній світ, тип особистості. Головною метою стає розвиток та самовдосконалення, творення самого себе [6, с. 10].

Усебічний аналіз теоретичних джерел дає можливість сформулювати авторську дефініцію аналізованого поняття: професійна самоосвіта – це комплекс діалектично зумовлених видів діяльності, взаємозумовлених на шляху

розвитку професіоналізму майбутнього вчителя. Інтегративну сутність означеного феномена ми розглядаємо як підсистему творчої педагогічної діяльності майбутнього вчителя, спрямовану на розвиток особистісних та професійних якостей, вдосконалення методичної компетентності, педагогічної культури з метою самореалізації своїх потенційних можливостей.

Безумовно, кожен студент, як і в майбутньому вчитель, перебуває на різних рівнях самоосвіти. Однак цей аспект потребує окремого вивчення.

Уже з 1 курсу, при вивченні загальної педагогіки (вступу до спеціальності, основ наукових досліджень, історії педагогіки) майбутній учитель початкової школи має усі можливості у ВНЗ займатися самоосвітою. Це залежить як від бажань, можливостей студента, так і від зорієнтованості, допомоги з боку викладача. Так, при вивченні історії педагогіки доречним є ознайомлення студентів із планом самоосвіти В. Сухомлинського, К. Ушинського, А. Макаренка. Складання власного плану самоосвіти, портфолію під мудрим керівництвом викладача вже з першого курсу мотивує студента до прагнення пізнати більше, розвитку самооцінки, критичного ставлення до власних досягнень чи прогалин, планувати самостійну рефлексивну діяльність із вивчення дисциплін професійного циклу, роз-

вивати власну ініціативу, пошук, навички для самоаналізу своєї діяльності, оцінювання власних здібностей, умінь, самореалізації. В результаті цілеспрямована і безперервна самоосвіта стимулює до досягнення професійних результатів, демонструє їх, сприяє професійній адаптації.

Пріоритетними серед умов успіху самоосвіти вбачаємо цілісність, системність, регулярність, безперервність, змістову насиченість, цілеспрямованість, мотивацію, відповідність рівню інтелектуального розвитку, вмінь.

Висновки і пропозиції. Таким чином, вищезазначене дозволяє констатувати, що інтерес до питання професійної самоосвіти актуалізується в зв'язку із зміною вимог до професійної підготовки вчителя, з пріоритетом особистісно орієнтованого та компетентнісного підходу у фаховій підготовці. Самоосвіта стає невід'ємною складовою спрямованості особистості, основою саморозвитку і професіоналізму, детермінантою системи базових відносин педагога до світу й самого себе. Водночас професійна самоосвіта є віддзеркаленням особистісно-позиційною ставлення студентів до майбутньої діяльності та мотиваційної спрямованості.

Цикл педагогічних дисциплін має достатні потенційні можливості для спрямування і розвитку професійної самоосвіти майбутнього вчителя початкової школи.

Список літератури:

1. Гура О.І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: навчальний посібник / О.І. Гура. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
2. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. – Харків: Фоліо, 2006. – 540 с.
3. Сидоренко І.І. Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини XIX – початку XX століття / І.І. Сидоренко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі: зб. наук. пр. / [редкол. Т.І. Суценок (голов. ред) та ін.]. – Запоріжжя: КПУ, 2015. – Вип. 43 (96). – С. 51.
4. Акімова О.М., Кузнецова О.В. Напрями самоосвіти / Акімова О.М., Кузнецова О.В. // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі: зб. наук. пр. / [редкол. Т.І. Суценок (голов. ред) та ін.]. – Запоріжжя: КПУ, 2015. – Вип. 43 (96). – С. 46.
5. Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою: [навчальний посібник] / Василь Васильович Крижко. – К.: Освіта України, 2005. – 440 с.
6. Слостенін В.А., Чижакова Г.І. Введение в педагогическую аксиологию. – М.:Изд. центр «Академия», 2003. – 192 с.

Мельник И.Н.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ПОТЕНЦИАЛ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ САМООБРАЗОВАНИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье раскрывается сущность понятия «профессиональное самообразование» во взаимосвязи с такими терминами, как: «самообразование», «саморазвитие», «профессиональная деятельность». Подан анализ научных подходов к сущности исследуемой категории, уточнено их смысловая характеристика. Акцентируется на особенностях профессионального самообразования будущего учителя начальной школы. Выделено три направления профессионального самообразования: информационно-познавательный, интеллектуально-умственный, духовный. Обозначено формы профессионального самообразования будущего классоведа при изучении дисциплин: основы общей педагогики (введение в специальность, общая педагогика, история педагогики).

Ключевые слова: профессиональное самообразование, общая педагогика, будущий учитель начальной школы, формы, направления самообразования.

Melnyk I.M.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

**ORIENTATIONS OF DISCIPLINES OF GENERAL PEDAGOGICS
CONCERNING THE PROFESSIONAL SELF-EDUCATION
OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER**

Summary

The article throws light upon the essence of the concept »professional self-education« in the correlation with such subjects, as: «self-education», self-development», «professional activity». The analysis of scientific approaches towards the substance of the experimental category is given and closer definition of substantial characteristic are made in the article. It is accented on the peculiarities' of professional self-education of the future primary school teacher. Three directions of the professional self-education are determined: informational, intellectual and spiritual. The author proposes the main forms of self-education of the primary school teacher in the process of studying the disciplines of general pedagogics: introduction, general pedagogics and the history of pedagogics.

Keywords: professional self-education, general pedagogics, a future primary school teacher, forms of directions of self-education.